

LEOPARDIJEV LIRSKI REALIZAM

Leopardi kao pjesnik pripada klasičnoj tradiciji poetskih dostignuća u stoljetnom razvoju talijanske lirike. Njegova lirika izražava na oseban način potpuno izvornu lirsku sintezu. Ta je bila oblikovana kroz dugi niz godina i prošla je razne metamorfoze. Iako se, što je i prirodno kad ocjenjujemo Leopardijev lirski opus, obaziremo samo na gole činjenice, tj. na ostvarenu liriku, ipak nam poznavanje drugih stvarnijih, i to autobiografskih, podataka uvelike pomaže da još bolje, dublje i s većom saosjećajnošću prodremo u Leopardijev lirski svijet.

Poznato je da je Leopardi, oduševljen antičkim klasicima, težio da postane filolog, pa su se sve njegove stvaralačke sposobnosti, lirske i kritičke, u početku razvijale u sjeni filologije.¹ Ipak nije ga jedino mladenačka težnja za slavom zanimala da piše filološke rasprave i eseje. Ponaјprije, u njega je bila neobična sposobnost za učenje jezikâ, osobito starohelenskog, koji je bez učitelja naučio u svojoj šesnaestoj godini i napisao svoj prvi filološki rad,² a zatim bogata biblioteka u očinskom domu.³ Obje okolnosti, zbog prilika što su nam poznate iz njegove mladosti, razvijaju najprije njegovu ličnu potrebu da zadovolji bibliofilsku žed, a onda da na isti način umiri duh željan znanja. Od 1811, kad je naročito proučavao i prevodio Horacija, Leopardi boravi dane i dane u očevoj biblioteci, prevodi grčke i rimske klasike, ispisuje bilješke i obogaćuje svoje znanje. Zbog toga naporna, žilava i prekomjerna rada mladi je Leopardi dobio skoliozu. Poslije sedam godina rada osjetio je da ga ne mogu zadovoljiti svi ti tomovi knjiga u očevoj biblioteci kao ni vlastiti mnogobrojni rukopisi. Odjednom je osjetio iscrpljenost i nemir,

¹ C. Vossler, *Leopardi* [italijanski prijevod Tomaso Gnoli], Napoli 1925, s. 61. i d. u poglavlju: *Lavori filologici*, i Sebastiano Timpanaro, *La filologia di Giacomo Leopardi*, Firenze 1955, *passim*.

² *Usp. Tutte le opere di G. Leopardi*, red. F. Flora, Milano, A. Mondadori 1940, I, str. LX i d.

³ G. Guerrieri, *Giacomo Leopardi bibliofilo* u *Il Casanostre-strenna recanatese*, anno 94 (1943), br. 78, str. 103 i d.

kako nam to otkrivaju njegova iskrena priznanja u trima pismima prijatelju Giordaniju,⁴ osobito je važan odlomak u drugom pismu kad veli: »... upropastio sam zdravlje kroz tih sedam godina ludog i vrlo očajnog studija, upravo u ono doba kad sam se razvijao i kad je moj organizam morao očeljučiti. Upropastio sam nesretno sama sebe i bez lijeka za cijeli život...« U trećem pismu na jasan način vidimo tjeskobni Leopardijev nemir kad piše: »Eto, i ja čeznutljivo uzdišem za lijepim prijećem kao za jedinim lijekom koji mi preostaje za iscrpljenost moje duše. Neku večer, prije nego što sam legao, otvorih prozor svoje sobe i, kad ugledah vedro nebo i lijepu mjesječinu pa kad osjetih mlaki zrak i kad začuh lavež pasa iz daljine, oživješe u mojoj duši neke bivše slike, te mi se učini da čujem neko uzbuđenje u srcu. Tad počeh vikati kao bjesomućnik moleći samilost od prirode, jer mi se činilo da poslije toliko vremena čujem njezin glas. U tom trenu osvrnuo sam se ukratko na stanje moga prošloga života. Bijah siguran da ću se u nj odmah poslije ovoga doživljaja vratiti, kao što se i dogodilo, pa se tad sledih od straha, jer ne mogoh nikako shvatiti kako se može podnositi život bez iluzija i stvarno živih osjećanja, bez imaginacije i oduševljenja«.

To su bile žalosne činjenice u formiranju budućeg pjesnika koga je zanio humanizam. Takva su osjećanja i tjeskobne prilike omogućile da je pjesnikov lirski izraz uvijek bio u nekom sinkretizmu s njegovim doživljajem same stvarnosti. Zatim nam proučavanje pjesnikova lirskog razvoja u ovakvom svjetlu pomaže da tačnije osvijetlimo Leopardijev stvaralački lirski psihogram. Prvi je na to uglavnom upozorio Straccali⁵ kad je na moderniji način komentirao Leopardijeve pjesme. Ipak, u tome su razvoju na prvom mjestu od presudnog značaja pjesnikovi dodiri s antičkim pjesnicima. Među njima se ističe Homerova *Ilijada* (a ne Hesiod, kako misli Setti,⁶) koju je Leopardi pročitao u prijevodu još 1809. i napisao svoju prvu pjesmu sonet *Hektorova smrt*. I danas taj sonet ima određenu evokativnu snagu. Što je najvažnije, otkriva nam početak Leopardijeva smisla za uživljavanje u atmosferu problematike nekih ličnosti iz antičkog kruga. Sonetom o Hektoru Leopardi je započeo prenositi i inkarnirati sama sebe u drevni povijesni okvir i istovremeno tumačiti svoj odnos prema smislu samostalne problematike o egzistenciji života.⁷

⁴ Prvo od 30/V 1817, drugo od 2/III 1818. i treće od 6/III 1820. Usp. cijelo pismo u mome prijevodu G. Leopardi: *Dijalozi i eseji*, Zagreb, Zora, 1961, str. 344. i d. Uz to v.: Archangelo L. De Castro, *Momenti dell'Epistolario Leopardiano*, Torino 1959.

⁵ *I Canti di G. Leopardi*, commentati da Alfredo Straccali, Firenze 1946.³

⁶ Giovanni Setti, *La Grecia letteraria nei Pensieri di G. Leopardi*, Livorno 1906. str. 228: »Esiodo e non Omero si ebbe le primizie del suo giovanile entusiasmo; Mosco lo attirò a preferenza di Archiloco o di Pindaro ... La Batracomiomachia e le Anacreontee sono le operette flaccide e sfiorite e anonime, che lo preparano a guslar l'Iliade e le odi di Saffo e i dialoghi di Platone. Usp.: M. Treu, *Von Homer zur Lyrik*, München 1955, str. 35. i moju studiju: *Saffo l'ispiratrice di Leopardi*, *Živa Antika* (XI, 1962) str. 287-293.

⁷ M. Federico Sciacca, *Leopardi et Pascal*, u *La table ronde*, avril, 1962, str. 123. i d.

Svima su bili poznati likovi kao što su Brut Mladi i Safa, ali je prvobitno Leopardijevo uronjavanje u Hektorovu tragediju budućem pjesniku pružilo stvaralačku snagu da i nesvjesno otkrije povezivanje lirskog asocijativnog registra sa značajem neke povijesne ličnosti kad god je nastojao svojoj lirici dati određeniju fizionomiju. Sjetimo se evociranja starohelenskog pjesnika Simonida u pjesmi *Italiji* ili Tassa u odi *Angelu Mai*. Leopardi sam priznaje da su mu u svjesnijem njegovu lirskom razvoju mnogo pomogli antički lirici kad u *Zibaldonu* zapisuje:⁸ »... zaista nije mi nedostajala imaginacija, ali sam istom onda povjero- rova- da sam pjesnik kad sam pročitao neke grčke pjesnike«... Na drugom mjestu:⁹ »Opazio sam da sama lektira nije doista u meni probudila neke doživljaje ili osjećaje koje ne bih i sam doživljavao, a isto tako da nisam bio pod nekim utjecajem. Ali, bez te lektire ne bi se moji doživljaji sami od sebe mogli roditi, ta ih je ubrzala i učinila da se brže razvijaju.« Onda, cijeli je njegov dnevnik *Zibaldone* prepun podataka o sporem ali zre- lom uzdizanju u stvaralačkom pogledu. Za lirski Leopardijev opus dovoljno je upozoriti na one odlomke iz *Zibaldona*¹⁰ koji pokazuju lirsku genezu pjesme *Noćna pjesma pastira lutaoca u Aziji*.

Značajno je da je Leopardi sve dodire s antičkim stvaralačkim krugom znao samostalno apsorbirati, primajući samo ono što je prema njegovu sudu bilo bitno. Ta se izvorna značajka osobito odrazila u njegovu mladenačkom eseju *Podne*, u kome prvi put susrećemo pjesnikovo oduševljenje za prirodu, a onda njegovo samostalno tumačenje realističke lirske snage nekih rimskih i starohelenskih liričara. Njegova se lirska izvornost naročito očituje u osebujujoj metrici, jer je još u početnim fazama svoga stvaralaštva pošao svojim putem i odrekao se tekovina antičke, u biti kvantitetne, metrike. Čitajući Pindara, Arhiloha, Homera i Safu, osjetio je da je svaki od njih poslušao životvorne zakone ritma svoga dijalekta i prema njima stvarao. Uz ove, Horacije ga je neizravno prvi poučio da bude jasan i sažet, a prevodeći helenističkog pjesnika Moshosa, osjetio je prvi poticaj za svoje buduće idile. I dvije tzv. *Anakreontike*,¹² što ih je spjevao na grčkom i sam preveo na latinski, prva: *O ljubavi*, a druga *Mjesecu*, nalik su na vješte kontaminacije lirske izražajnosti nekih epigrama iz *Palatinske antologije* ili epilija pjesnika Moshosa. Druga nosi buduća obilježja njegovih pjesama u kojima je opjevao mjesecinu. Sve je to bila priprema za kasniji rad i stvaralaštvo u lirskom pravcu, ali više u dubinu, kad je svaki tragički dodir s realnošću bio jak udar, pa je Leopardijevo srce kao najtačniji seizmograf umjelo zabilježiti ono što je bilo najpotresnije. Poznavanje antičkih pjesnika djelovalo je na misaono oblikovanje njegove lirske

⁸ *Zibaldone*, III, str. 342.

⁹ *Ibid.*, I, str. 175.

¹⁰ *Ibid.*, I, str. 333.

¹¹ Usp. Florinu redakciju Leopardijevih djela, cit. izd., II sv.: *Saggio sopra gli errori popolari degli antichi*, capo VII: *Del meriggio*, str. 280. i d.

¹² Usp. cit. izd. F. Flore, I, str. 334-335.

partiture; na isti način djelovali su antički filozofi, naročito Epiktet, koga je prevodio.

Osim toga, Leopardi svoje stvarno oduševljenje za antičke pjesnike otkriva u *Razgovoru nekog Talijana o romantičkoj poeziji*,¹³ zatim priznaje na drugom mjestu: »U mom pjesničkom zvanju moj je duh prešao iste mijene koje je općenito doživio ljudski rod. U početku je mašta bila moja jaka izražajna snaga, dok su moji stihovi bili puni slika; u čitanju sam tuđih stihova uvijek težio da se koristim u pogledu vlastite imaginacije. Doduše, ja sam bio vrlo osjetljiv s obzirom na strasti, ali nisam ih umio izraziti u poeziji.«¹⁴ Ipak, ta je sinteza sazrela i izbila onoga dana kad je napisao svoju blistavu prozu: *Uspomene na prvu ljubav*.¹⁵ To je prekretnica u Leopardijevu stvaranju. On i nadalje proučava filološka pitanja, ispisuje mnogobrojne stranice svoga *Zibaldona*, ali od te potresne proze počinju pjesnikovi dodiri sa stvarnošću kao i odrazi te stvarnosti u budućim lirskim očitovanjima. Većina je tih dodira uokvirena u izvorni doživljaj prirodnih ljepota. Zatim, i osim toga, takvi reljefni dodiri uvijek otkrivaju Leopardijev smisao za samu, vrlo često posve nagu, stvarnost.

Životne peripetije pjesnika kakav je bio Leopardi u vrlo sapetom feudalnom krugu gradića Recanatija vrlo jasno vidimo iz njegovih pisama, ali, ako pažljivo čitamo *Zibaldone*, onda otkrivamo buduće zagonetke u Leopardijevim pjesmama. Kad god zalutamo u »tamnoj šumi« problema o Leopardijevu lirskom stvaralaštvu, mi se lako snađemo ako otvorimo taj bogati dnevnik. Na taj nam način uspijeva da pronađemo najizvorniji komentar za ostvareno pjesnikovo djelo, osobito ako je pjesnik znao iz doživljenosti svojih tjelesnih i duhovnih problema stvoriti adekvatne izražajne evokacije u svojoj lirici. Motive ljudske boli kao i čovjekove tragične usamljenosti kad mu ne polazi za rukom da ravnodušno primi stvarnost heraklitovske izmjene u zbivanju izrazili su mnogi pjesnici i prije Leopardija, ali je sve to upravo on znao reći potresnim stihovima na svoj način. Ulogu pjesnika u ljudskom društvu Leopardi tumači ovako: »Dobre pjesme jednako razumiju oni koji imaju imaginaciju i osjećaj kao i oni koji su lišeni tih darova. Na taj način oni prvi uživaju u takvim pjesmama, dok ih drugi ne osjećaju, čak i ne razumiju kako se može u njima uživati. Ponajprije zbog toga jer nemaju sposobnosti ni raspoloženja da ih pjesnici ganu ili zanesu. Uz to, iako dobro razumiju riječi, ne shvaćaju istinitost i očevitost ovih osjećaja: srce im otkriva samo one strasti, dojmove i čudoredne pojave i tome slično koje pjesnik opisuje. Oni to zaista doživljuju na taj način, pa pjesnikove riječi, iako su jasne, a oni ih dobro razumiju, ipak njima ne predočuju one stvari i istine koje ostalima predočuju. Takvi, shvaćajući riječi, ne shvaćaju pjesnika.«¹⁶ Pa još: »Svojstveno je djelima genija da onda kad prikazuju na zoran način besmislenost zbi-

¹³ Cit. izd., II.: *Discorso di un Italiano intorno alla poesia romantica*, str. 479. i d.

¹⁴ *Zibaldone I*, str. 1115.

¹⁵ Usp. moj prijevod u cit. izd.: *Dijalozi i eseji*, str. 225. i d.

¹⁶ *Zibaldone I*, str. 252. i d.

vanja, kad očito pokazuju ili čine da se osjeti neizbježna nesreća u životu, kad čak izražavaju najstrašnija očajanja, tad ta djela doista i jakom duhu koji se nalazi u stanju skrajne potištenosti, razočaranja, ništavnosti, spleena i obeshrabrenosti, s obzirom na sam život ili čak u najgorčim i najsmrtnijim nesrećama (bilo da imaju u sebi značaj dubokih i jakih strasti ili nečega drugoga) – uvijek služe kao utjeha, raspljugu entuziazam, pa čak ako i ne predočuju drugo osim smrti, spasavaju mu barem za trenutak smisao za život koji je bio izgubio. I tako ono što je netko doživio u stvarnosti tišti i ubija dušu, ali kad to doživi u imitaciji, u umjetničkom djelu – ili na neki drugi način, tad čovjek otkriva svoje srce i ponovo oživljuje. To se događa ako je pisac koji je opisao i osjetio vrlo snažno ispraznost iluzija, ali je u dnu duše ipak sačuvao iluziju pa nam pruža jak dokaz kad vrlo pažljivo opiše ispraznost samih iluzija. Na sličan način je i čitaoca, iako je razočaran samim sobom i doživljajem samog čitanja, ipak pisac zanio, i to onom iluzijom i obmanom koje se skrivaju u najskrivenijim dubinama duše, jer ih je samo doživio. Sam osjećaj nepopravljive ispraznosti i laži svake ljepote i veličine opet je neka ljepota i veličina doživljaja što ispunjavaju duh, kad se upravo ta spoznaja nalazi u djelu nekoga genija.¹⁷

Da preciznije o crtamo Leopardijev odnos prema antičkim pjesnicima, možemo uzeti ono što on veli o Homeru:¹⁸ »Homer je otac i trajni prvak među svim pjesnicima na svijetu. Te dvije njegove odlike, oca i prvaka, ne mogu se pronaći ni kod bilo kojega drugoga umjetnika ili učenjaka. Štaviše, ako nekoga i priznaju za prvaka u umjetnosti ili znanosti, ipak ga ne možemo kao Homera s takvom sigurnošću nazivati trajnim prvakom, jer je ta sigurnost prouzrokovana iskustvom tolikih stoljeća. To je u prirodi poezije da je ona vrhunska već u samom početku. Velim da je vrhunska i nepristupačna ukoliko je doista poezija, i to prava poezija, ali ne s obzirom na sam stil. Primjer nam je Dante koji, ukoliko je pjesnik, nije imao i nikad neće imati jednake sebi među talijanskim pjesnicima.« Još apodiktičnije Leopardi na drugom mjestu kaže za Homera, i to pregnantno:¹⁹ »Od Homera do danas sve se usavršilo, ali nije pjesništvo.«

Na pjesnika je u njegovu razvoju utjecao i Pindar, ali, osim nekih oblikovnih rekvizita, Leopardi nije drugo od njega pozajmio. Najvjerojatnije je da mu je Pindarova naoko slobodna i raspjevana ritmičnost poslužila da stvori svoj lirski oblik u onako raspjevanom registru kakvim se odlikuju njegove najbolje pjesme. Poznato je da je Pindar umetao u mit, koji je prerađivao na originalan način, svoje doživljaje ili gnome, a tako i Leopardi uz doživljenost neke prirodne pojave, zgone ili historijske evokacije, osobito evokacije neke antičke ličnosti, umeće i uokviruje realistične slike bilo iz krajolika ili iz života ljudi u krajoliku. Sve su te manje slike organski povezane i isprepletene osebnim

¹⁷ *Zibaldone*, I, str. 252. i d.

¹⁸ *Ibid.*, I, 153.

¹⁹ *Ibid.*, I, str. 87. V. moju studiju: *Leopardi Pinterprete di Omero. Živa Antika* (XII, 1963) str. 175–193.

nijansama. Te nijanse ublažuju patetične izraze u Leopardijevoj gnomici. Ako malo bolje pripazimo na oblikovnu strukturu nekih njegovih pjesama, mi odmah uočavamo da se najbolje ode mogu uglavnom podijeliti kao i Pindarove na uvodnu strofu ili lirski ugodajni koral, zatim dolazi antistrofa s uklopljenom slikom ili slikama iz stvarna života, a na kraju opet oda završava u svojoj konačnici gnomski. Neke pjesme imaju strukturu gnomske konačnice bez većih dijelova kao što ih imaju Pindarove ode; npr. to vidimo ako usporedimo pjesme. *Tišina poslije oluje* ili *Subota na selu* s pjesmom kraćeg daha *Beskrajnost* ili s onom koja u sebi nosi pečat lirskog autoportreta a ima naslov *Samomu sebi*. U nekima, kao u odi *Zalazak mjeseca*, pjesnik odmah iza realnog opisa krajolika upada u gnomsku sferu. Oda *Žutilovka ili cvijet pustinje* ima sve karakteristike jedne Pindarove ode. Umjesto mita tu je tragedija gradova, nastradalih zbog provala Vezuva. Priroda je glavni agens i oko njene elementarne snage Leopardi razvija svoje misli, zapravo otkriva svoju filozofiju o smislu egzistencije. Strofe te ode razbijene su u lirskoj koncepciji, ali punoj spontanosti, sitnim realističnim slikama, što ih je pjesnik doživio dok je boravio na padinama »razornog« Vezuva. U prvi mah te slike kao da nemaju dublje veze s glavnom temom i kao da se odvajaju od one crvene niti koja obavlja cijelu odu. To je prividno. Zapravo te slike dopunjuju svojim realizmom misaoni registar. Poetska evokacija mravâ, koji su nemoćni što im u jesen sitna jabuka, kad zbog zreloće padne sa stabla, uništava mravinjak, kao i druga o seljaku koji s obitelji strepi da mu imanje ne uništi lava, zaokružuju pjesnikovo gnomiziranje i olakšavaju lirski uspon u doživljaju samoga čitaoca. To su zasad samo napomene. Poslije ćemo vidjeti i u drugim odama kako je pjesnik spontano nastojao i uspio stvoriti upravo s pomoću realističkih lirskih slika pjesme nesvakidašnje lirske evokacije.

Ne griješimo ako kažemo da je duboka Leopardijeva liričnost pod utjecajem antičkih liričara. Riječ *utjecaj* treba ovdje shvatiti onako kako sam u početku naglasio citirajući samoga pjesnika koji iskreno priznaje da su ga antički lirici, osobito starohelenski, otrgli iz željeznog zagrljaja šture filologije. Premda se Leopardi dugo opirao svojim tajnim lirskim preokupacijama, ipak je stvarna i plodonosna lektira nekih antičkih pjesnika u njemu razvila osebniji smisao za detalj i povezivanje toga istoga detalja s cjelinom. Organička lirska cjelovitost rodila se onoga dana kad je uočio da se doživljaji stvarna života mogu uklopiti u široku raspjevanost gnomske liričnosti.

Lirske Leopardijeve melodije ne bi bile jasne bez realističkih slika. Doživljaji iz djetinjstva odredili su takvu melodiju u odi *Uspomene*. U njoj sve vrvi od vizija djetinjstva i od strofe do strofe spotičemo se o njih, one tješe pjesnika kad se 1829. posljednji put vratio u rodno mjesto, poslije pjesme posvećene Silviji.²⁰ Na taj način možemo shvatiti

²⁰ Leone Piccioni, *Unità poetica del Leopardi*, u *Il Casanostre-strenna recanatese*, (nuova serie) anno 95 od 1/I 1962, str. 25 i d.; osobito str. 34. i 42. ÷ 43.

odnose i dodire raznih pjesnikovih filozofskih tumačenja, jer je Leopardijeva lirska iskrenost uvijek izražena naglaskom neobičnog potresnog ispovjednog tragosa. To je svakako uvijek bio u njega rezultat određenog moralnog stava prema životu i ljudima.

Prvi Leopardijev kritičar u negativnom smislu, N. Tommaseo, ne pravedno je nazvao njegovu liriku »loše ostruganim palimpsestima«. Ali mi bismo mu danas mogli odgovoriti: – Da, prava se poezija uvijek nalazi na palimpsestima života. Stvar je jedino u tome da u tom životu moraju postojati dobri čitaoci palimpsesta. Ako estetski prosuđujemo neko djelo i ako samo pomoću stvorenih poetskih djela barem djelomično shvatimo psihološke zakone umjetničkog stvaralaštva, onda kažemo da je pjesnik u neku ruku sličan arheologu ili filologu koji nam svojom vještinom otkriva nepoznati rukopis. Uči nas da ga najtačnije pročitamo i da čujemo riječi, pa i prigušene, o životu koji u vječnom toku svih mijena otkriva bar slutnju o istini.²¹

Ako je tumačenje lirike nekog genijalnog pjesnika uvijek susret i razgovor s dušom toga stvaraoca, onda nam u tom trenutku, koji put i nenadanom, njegov lirizam pomaže da nađemo i otkrijemo ono novo i vječno u mijeni ili u preobrazbi neke epohe.

Potresna se snaga raznolike Leopardijeve lirske problematike najjasnije vidi, a onda i širokogrudno doživljuje, ako je nađemo uklopljenu u spomenutim sitnim lirskim slikama ili metaforičkim aluzijama. Doista, Leopardijeva se lirska vitalnost najjače proživljuje u tim sporednim lirskim odvajanjima od cjeline. Prejako je bilo Leopardijevo lirsko vino, treba ga oprezno, gutljaj po gutljaj, piti, a ne vodniti. Ta se lirska vitalnost ogleda i u stvarnom doživljaju koji možemo osjetiti kad čitamo pjesnika buntovnika. Zatim, životvornost je Leopardijeve lirike u njegovu sažetom lirskom rječniku, pa u trajnoj aktuelnosti kad doživljujemo uz bolne zanose i radosti etičke katarse.

Svježje su snage Leopardijeve lirike, ali one traže da uvijek budemo spremni prodrijeti u smisao tragičnosti čovjekova zanosa, bez kojega on ne može živjeti. Zato i pjeva u jednoj pjesmi:²²

Bezgranične želje,
uznosite vizije
u neodređenoj misli
ali prirođenom moći ostvaruju divan sklad.
*Zato po prekrasnom i tajanstvenom moru
luta čovječji duh,
pa gotovo iz zabave
odvažan to je plivač po Oceanu:
ipak ako neki neskladan glas
povrijedi sluh, tad se u ništa
za tren pretvara onaj raj.*

Epiteti što ih pjesnik stavlja uz riječ more odražavaju stvarni Leopardijev stav u problematici o biti i suštini naše egzistencije. Iako ljudski

²¹ Usp. Manfredi Porena, *Leopardi autobiografo*, u zborniku: *Leopardi – Il centenario della morte*, Recanati 1938, str. 153. i d.

duh luta, on se ne boji oceanske beskrajnosti. Nije li to dopuna onom lirskom raspoloženju iz pjesme *Beskrajnost* koja je nastala 1819, a uokvirena je kao i tolike druge u stvarnu atmosferu.

Premda je Leopardi svoje najbolje pjesme uklopio u okvir krajolika i na taj način stvorio neprolaznu atmosferu doživljaja, ipak u nekim pjesmama i odama njegov je lirski realizam dobio osebniji lirski registar. I to melodički i misaoni. Već sam spomenuo da su to u široko ostvarenim pjesmama manji odjeljci. Mislim da ih je potrebno istaknuti, jer su svojom svježinom često anticipacija stvarnih poetskih slika što se javljaju u modernoj lirici. Najpotresnije su dvije lirske anticipacije; i to u pjesmi *Italiji*, kad govori o poginulima za vrijeme napoleonskih ratova, i u odi *Žutilovka*, kad nam predočuje nezasluzeno rušenje mravinjaka pa na neki način naslućuje tjeskobu savremena čovjeka koji strepi zbog atomskog naoružanja.

Svi ti realistički umeci nalik su na glazbene svježije inovacije u pojedinih stavcima Beethovenovih simfonija. Tako u pjesmi *Brut Mladi*, od stiha 91 i dalje, pjesnik nam otkriva istinu o vječnom zakonu kako silnici moraju nestati. S druge strane, pjesma *Posljednja Safina pjesma* u prvih sedam stihova čitaoca uvodi u potpuno realističnu scenu krajolika, kakav nalazimo, s obzirom na tragičnost samoubilačke nakane, u Vergilijevu opisu Didonine smrti u IV pjevanju *Enejde*. Razočarana Safa, sama u noći, nalik je buntovnom Leopardiju u feudalnoj rekanatskoj sredini. Da bi evokacija Safine tragedije bila uvjerljivija, Leopardi počinje svoju pjesmu apostrofom helenske pjesnikinje; ali, u toj apostrofi ima toliko autobiografskog kad pjeva

O blaga noći, o ti čedna zrako
mjeseca koji zapada i ti vjesniče dana
što se radaš sred šutljive šume ponad strme hrđi!
Oh, vi mile i drage slike očima mojim,
dok ne spoznah Erinije i Sudbinu!
Više se ne osmjehuje taj nježni prizor
osjećajima očajnice...

Bijeg od svih nakaznosti civilizacije i lažnog napretka Leopardi ostvaruje u evokacijama pjesme *Osamljeni* život, za koju Flora²³ lijepo veli da je »simfonija osamljeničkog života«. I ta pjesma počinje realističkim opisom, koji služi kao utjeha i pomoć onome koji će s pjesnikom poći u nepoznate vrtloge misaone problematike. Pjesma počinje vedrim ugodajem ljetnog jutra. Doživljaj je iz onih dana kad je pjesnik ljetovao u roditeljskom ljetnikovcu u blizini Recanatija. Stvarnost je emotivna i puna muzikalnosti, u kojoj sunce svojom vedrinom budi turobna pjesnika. Pjesnik ustaje i luta krajolikom, da bi u drugom dijelu pjesme na neki način sebe uklopio u prividni mir ljetnog dana

²³ *Sopra il ritratto di una bella donna scolpito nel monumento sepolcrale della medesima.*

Pokatkad sjednem u osami
na neku uzvišicu il rub jezera
gdje me obavija kruna šutljivih krošanja.
Tu, kad se podne javi na nebu,
sunce ocvatava svoj tihi lik,
dok ni trava ni list na vjetru ne drhti
ni val se ne mreška i cvrčak ne cvrči,
a ne čuješ ni lepet ptičjeg krila
ni drhtaj leptira, ni glasa ne čuješ
iz bliza i ne vidiš na daleko pokreta.
Nijema tišina lebdi nad tim obalama.
gotovo zaboravljam na sebe i svijet
sjedeci nepomičan, pa mi se čini
da već i udovi moji leže razglavljeni,
ne uzbuđuju ih više ni duh ni osjećaj
te se njihov pradavni mir
s tišinom krajolika stapa...

Pjesnik je ipak u životu. Ne opija ga bukolika osjećajem dangube.
To se vidi u stihovima (56 i d.):

Ipak, ako katkad na prisojnim livadama
u šutljivu osvitu i kad zablistaju na suncu
krovovi, polja i brežuljci
sretmem lice ljupke djevojke –
il kad se u blagaj tišini
ljetne noći lutajući ustavim
na domak seljačke kuće i tad promatram
pusti krajolik i slušam kako odzvanja
kroz prazne sobe zvonki pjev djevojke
što žrtvuje noć za svoj ručni rad, –
tad zadržće ovo moje srce od kamena.
Ali, jao, odmah ga svlada duboki san,
jer je tuđe mome srcu
postalo svako nježno ganuće.....

U toj istoj pjesmi neki nas stihovi (od 39. i d.) podsjećaju na prozu
Uspomene na prvu ljubav. I tamo su osjećaji navrvjeli po noći, a
ovdje je još više nemira u pjesnikovo srce unio noćni pjev djevojke koja
mora raditi po noći. Motiv o djevojci koja pjeva i tim svojim pjevanjem
unosí posebnu lirsku vedrinu u turobna pjesnikova raspoloženja,
kao što to susrećemo u pjesmi *Silviji*, ima posve autobiografski ispo-
vjedni naglasak. Jedna i druga pjesma prigušenim zvucima govore o te-
škom životu puka pjesnikova vremena. To su lirski prizvuci borbe za
kruh.

Pjesmom *Blagdansko veče* pjesnik, iako misli na svoju neostvarenu
ljubav, otkriva da zna da ima i drugih čije se iluzije ne mogu ostvariti

Mila je i jasna i bez vjetra noć
i nad krovovima lebdi i usred vrtova
tiha počiva mjesečina;
izdaleka vedra je svaka planina.
O draga moja, nijeme su sve ceste,
dok po koja rijetka svjetiljka
osvjetljava prozore.

Ti sad spavaš, laki te uspavao san
u mirnoj tvojoj sobi, a brige te ne grizu
i još ti ne znaš a i ne misliš
kakvu si mi u grudima raskrvarila ranu.
Ti sad spavaš...

Intonacija je pjesme u kontrastu. S jedne strane biće koje je prošla zabava zadovoljila, a s druge ono je bilo okrutno prema čovjeku koji ga voli. Pjesnik očajan vapi

--- U takvom stanju pitam sama sebe,
dokle ću još živjeti, a onda se bacam na zemlju,
kričim i dršćem. Oh, strašnih li dana
u tako mlado doba! – Jao, čujem
nedaleko na cesti samotni zanatlijin pjev
što se u kasnoj noći sa zabave vraća
u svoj sirotinjski stan.
Grči mi se bolno srce
dok razmišljam kako sve u svijetu prolazi
da gotovo ni traga ne ostavi.
Gle, pobježe praznički dan,
a za blagdanom obični slijede,
pa vrijeme odnosi sve naše doživljaje.
O gdje su kliktaji drevnih naroda?
I gdje je poklik naših slavni djedova
i veliko rimsko carstvo i oružje
te njegov zveket što se čuo po kopnu i moru?
Posvuda je mir i tišina, sve počiva, –
a na njih više nitko i ne misli.
U mojoj mladosti kad sam žudno
blagdan očekivo ili, kad se on ugasio –
žalostan i budan gužvao sam posteljinu –
tad je popijevka neka što sam je sa ceste
u kasnoj čuo noći malo po malo
umirala u daljini
da mi kô i sada guši srce.

Zanimljivo je da pjesma *Tišina poslije oluje* izaziva doživljaj životne dinamike koja je okruživala Leopardija, pa uz idilski aspekt obuhvaća i svakidašnji život. I te scene pjesnik povezuje u registar svoje misao-nosti. Drugim riječima, ti ljudi koje opisuje osjećaju poeziju i problematiku života, kao što ih i on sam osjeća:

Minula je oluja:
Čujem kako cvrkut ptica svečano buja,
dok kokoš izišavši na cestu
ponovo kakoće. Gle, vedrine
na zapadu probile se iza planine.
Jasan je cijeli krajolik,
u dolini blistav je riječni tok.

Svačije se srce raduje,
ponovo se budi žagor,

²³ U komentaru Leopardijevih pjesama, izd. Mondadori, *Per le scuole medie*, 1938², str. 190. V, još E. Sekvi, *Poezija Đakoma Leopardija, Letopis Matice srpske*, str. 276.

dok dnevni obnavlja se rad.
Zanatlija na prag izišao
da se divi vlažnom nebu
pjevujući s rukotvorom u ruci.

Djevojke se žure da vedrom zagrabe
na česmi svježnu kišnicu,
dok povrtar ponovo kruži ulicama

i povikujući nudi svoju robu.
Gle, sunce iznova sjaje, blago se osmjehuje
niz brežuljke i zaseoke.
Posluga otvara prozore, pa vrata na terasi
i trijemovima svima.
S glavne ceste, izdaleka,
zvuk se čuje praporaca.
Kola škripe, jer kočijaš
ponovo nastavlja svoj put.

Dok pjesnika muče i duh mu guše raznoliki filozofski problemi, dotle drvodjelac porodice radi do zore da bi se prehranio. Pjesnik to zna; jer, opisujući pretprazničko veče u pjesmi *Subota na selu*, poslije vedra uvoda, u kome blagi suton razigrava svačije srce, Leopardi intonaciju započinje dvama kontrastima. S jedne strane tu je djevojka koja se vraća iz polja sa svežnjem trave pod miškom i kiticom ljubičica i ruža u ruci, a starica sjeda na kućni prag i pripovijeda o onim danima kad je i ona bila mlada. Uz to svijetli suton još više ublažava duše, javljaju se mjesečina i zvuk večernjeg zvona. Pjesnik se sjeća svoga djetinjstva, vidi sebe u igri, te se spaja cijeli lirski registar sa sadašnjim njegovim stanjem:

Dječaci vikom na malom trgu
i trkom u hrpi tamo i amo
veselo žamore:
dotle kopač se vraća svojoj oskudnoj večeri,
zviždučući, te misli na dan svoga počinka.
Zatim, kad se posvuda i zadnje utrnulo svijetlo
a sve stvari prožela šutnja –
čuješ kako čekić kucka,
čuješ pilu drvodjelca
koji u zatvorenoj radionici bdije,
uz uljanicu, jer se žuri i nastoji
da dovrši djelo još prije nego zora svane.

Ipak je Leopardi u jednoj pjesmi iskreno izveo kontrast između svojih neostvarenih ljubavnih čežnja i napora seljakova rada. To je pjesma *Mojoj dragoj (Alla sua donna)*. Čini nam se da je sama sebe prekorio realističkom evokacijom, jer ovako pjeva:

Po dolinama, gdje odjekuje pjesma
radljiva seljaka, često sjednem
pa bolan čežnem za obmanama

²⁴ Usp. komentar prema cit. Straccalinom izd., str. 297. i 320.

svoje mladosti što prolazi.
 Pokatkad sjednem na kom brežuljku
 i oplakujem svoje izgubljene želje i nade
 iz prošlih dana. Kad pomislim na te,
 ponovo se probude otkucaji moga sreća.
 O, kad bih mogao u tom mračnom stoljeću
 i u toj gnusnoj sredini
 spasiti tvoj uzoriti lik,
 taj bi i zasanjan, kad je stvaran otet,
 za me bio velika sreća.

Pjesma što ju je spjevao u Pisi od 19–20. travnja 1828. kao sjećanje na buđenje svoje mladosti i nazvao je *Silviji* u cjelini je realistički prikaz teška života radnice koja rano umire od tuberkuloze. Ta djevojka o kojoj pjeva Leopardi bila je kći kočijaša Fattorinija, a taj je bio zaposlen u kući pjesnikovih roditelja. Pravo joj je ime bilo Terezija. Leopardijeva evokacija u stilu epitafa posebne vrste doista govori o njegovoj ljubavi prema toj djevojci; pjesma isto tako izražava osmjehe mladosti u proljeću života, ali s druge strane njezin gnomski završetak pokazuje pjesnikov prigušeni protest. Taj djeluje na nas tako da se moramo malo zamisliti i zaključiti se sami od sebe nameću. Ako pjesmu shvatimo i kao epitaf neostvarenoj ljubavi i tad je ona protest, pobuna protiv prilika kakve su bile i protiv kojih se Leopardi nemoćno borio. Više puta, jer je bio sputan, i nesvjesno. Ta nas pjesma ne upućuje u neke filozofske sfere da bismo shvatili *il perchè delle cose* ili ništavilo istina; ona upravo otkriva pjesnika u njegovu najiskrenijem lirizmu, a sva je protkana realističkim imaginativnim melosom. Na taj način pjesma dobiva sjajniju aureolu i ide u red onih pjesama iz Leopardijeva lirskog kanconijera koje neće nikad izgubiti svoju svježinu, jer se u njoj na genijalni način kontaminiralo njegovo lično i ono što je kolektivno, a tražilo je odušak.

Leopardi kao »zibunjeni putnik« u životu (*Zalazak mjeseca*, stih 29) upoznao je sve »slatke obmane«. Sve je to sažeto sublimirao u pretposljednjoj pjesmi *Žutilovka* ili *cvijet pustinje*. Po strukturi ta pjesma uvelike je nalik na neku Pindarovu odu. Razumije se da su sama pobuda i misaoni sadržaj pjesme potpuno drugačiji. Blistavost njezina lirizma, ritam spontanosti i gnomska snaga govore da je bio ravan svome učitelju. Budući da su pjesnikova bolest i njegova pobuna protiv usko-grudne sredine, uz neke druge okolnosti, učinile pa je morao boraviti u Napulju, a u posljednje vrijeme na samim padinama Vezuva, što je onda ostalo pjesniku nego da se tješi ljepotama napolitanskog krajolika i osobitom pažnjom prijatelja Ranierija i njegove sestre Paoline. Često je na svojim osamljenim šetnjama od Torre del Greco i Torre dell'Annunziata prema započetim iskopinama Pompeja razmišljao o svemu onome što je poslije materijalizirao u spomenutoj pjesmi. Većina se Leopardijevih komentatora slaže da je pjesmu napisao u proljeće 1836. a za njom je slijedila pjesma *Zalazak mjeseca*.²⁴

Uzbuđljiva razmišljanja o životu kao i o smislu ljudske egzistencije pa o ulozi čovjekove aktivnosti u društvu potpuno su smirena u svome

ritmu. Ako se sjetimo nekih njegovih dijaloga i eseja iz *Operette morali*, onda će nam i stanoviti stihovi iz pjesme *Žutilovka* biti jasniji i u svome konačnom obliku stvarniji. Sve je rečeno bez nekog obzira, ali u jednom dahu. Upravo u tim gnomskim dijelovima u svima strofama susrećemo neke realistične slike života. Upravo onakve kakve je pjesnik vidio i doživio kad je stanovao na padinama Vezuva.

Dvije su realističke evokacije vrlo impresivne. Prva je poetska slika o mravima, sitnim bićima što po nagonu rade za zajednicu pa ne mogu prema prirodnim zakonima promijeniti taj prirodni tok u koji su uklopljeni. U pjesničkoj viziji toga stvarnog prizora iz vezuvskog krajolika mravi su, da tako kažem, *pars pro toto* u ličnoj Leopardijevoj meditaciji (usp. stih 202 i d.):

Kao kad sitna jabuka pavši sa stabla,
što je u kasnu jesen sama od sebe
zrelost k zemlji vuče, –
odjednom zgnječi, opusti i prekrije
drage stanove mravljem rodu
izrovane u tlu meku
upornim radom, pa trud i blago
što ga radljiva zajednica sakupila za zimnu
u ljetno doba ustrajnim radom –
tako je padajući nizbrdo sa visine
iz utrobe što tutnji
izbačena u duboko nebo
rušilačka moć od praha kamenja i plovulka
i sva ispunjena kipućim potocima
silazeći bijesna niz bilo brda
ko silna naplava rastopljenih stijena
i rudâ i užarena pijeska
u tren smiješala, porušila i prekrila
gradove što ih je milovalo more
uz prostrane rubove žala.

Ali pjesnik u svojim meditacijama nije vidio samo zbivanja i nesreće u krajoliku. Znao je da po padinama Vezuva žive siromašni seljaci, da se bore za koru kruha i da neprestano strepe zbog moguće vulkanske iznenadne provale. U predzadnjoj strofi susrećemo realistički prizor (stih 237):

Zaista, minulo je punih tisuć osam stotina ljeta
otkad nestadoše naselja zatrpana
od ognjene sile, a seljak, uzgajajući lozu
koju jedva mrtva i spepeljena gruda
u ovim predjelima hrani, –
još se uvijek sumnjičavo obazire
na kobni vrh što sve do danas nesmiiren
strahovito strši pa još njemu
i djeci njegovoj prijeti
i sirotinjskom imanju.
Često nemoćan po noći bdije pod vedrim nebom
na krovu svoje kolibice
i po više puta ustajući pazi na tok
strašnog vrenja što se niz dol lije

iz neiscrpna ždrijela s pješčane strmine
 od čega odsijevaju obale Kaprija,
 napuljska luka i Merdelina.
 Al ugleda li ga bliže il ako čuje
 kako na dnu kućnog zdenca uzavrela grgolji voda,
 on žurno budi ženu te niz brdo bježi
 s onim što može ponijeti na bijegu.
 I na svoje osvrće se gnijezdo
 i na sitno imanjce
 što ga je jedino spasilo od gladi.
 Vidi da je već i ono zgrabila bujica
 što se nemilosrdno po njemu razlila i stvrdla.²⁵

Iako je Leopardi na mnogim mjestima u svojoj poeziji i prozi najiskrenije otkrio svoj pesimizam pa ga nastojao obrazložiti, ipak mnoge realističke slike u njegovoj lirici mogu ga prikazati u novom svjetlu. Odaju pjesnika koji nije živio u kuli bjelokosnoj, nego u vremenu, ali je svojom lirskom misaonošću bio nad vremenom i u budućnosti.

Stvarnost je Leopardi uvijek bolno shvaćao, ali ju je i produbao. Od prve pjesme soneta *Hektorova smrt* pa do *Žutilovke*, koja može mnogo toga kazati čovjeku iz naše atomske epohe, provlači se jedna svijetla nit kroz Leopardijevu liriku, na kojoj je mnogo suza, ali i ljubavi prema čovjeku. Na tu nit i mi danas, potpomognuti doživljajima iz njegove lirike, nižemo svoja oduševljenja i uvjeravamo se da je zaista bio mistagog i pjesnik s tačnim i stvarnim osjećajem života i njegovih očitovanja.

* *
 *

R é s u m é

Réalisme lyrique de Léopardi

Dans son étude, l'auteur exprime de nouveaux aspects sur la lyrique de Léopardi. D'abord, il fait ressortir l'assimilation originale du poète par rapport à quelques lyriques antiques, surtout à Pindare et à Maschos. Ensuite, en citant quelques poésies de Léopardi, il documente comment le lyrisme de Léopardi se déroule dans la sphère des blautés du paysage de son pays natal. Mais cet enthousiasme lyrique de Léopardi n'est pas dans le style de la boucolique traditionnelle. Il n'est que le point de départ pour l'émotionnalisme plus profond dans lequel on rencontre très souvent d'événements, vivants et sincères, provenant de la vie quotidienne.

²⁵ Svi su citati L. pjesama prijevod autora ove studije.